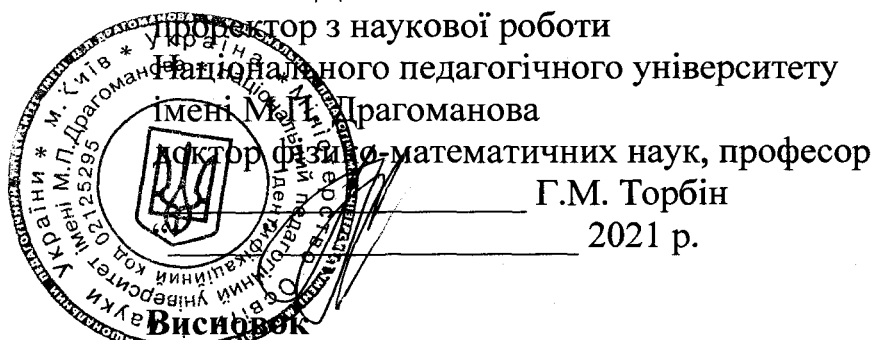

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Г.М. Торбін

2021 р.

засідання структурного підрозділу
кафедри психосоматики та психологічної реабілітації
факультету психології Національного педагогічного університету імені
М. П. Драгоманова, призначеного рішенням засідання вченої ради

НПУ імені М.П. Драгоманова

від 29 квітня 2021 р. (Витяг з протоколу № 10),
для проведення попередньої експертизи дисертації

Штомпель Любові Миколаївни на тему:

«Психологічні особливості адаптації учнів до складання ЗНО»
на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії
за спеціальністю 053 Психологія

Науковий керівник – доктор психологічних наук, професор **Мозгова Г.П.**

1. ПРИСУТНІ: Головуюча на засіданні – кандидат психологічних наук,
доцент **Дьоміна А.А.**

Члени кафедри: завідуючий кафедри, доктор психологічних наук, професор Мозгова Г.П.; доктор психологічних наук, професор Співак Л.М.; доктор педагогічних наук, професор Матвієнко О.В. (рецензент); кандидат психологічних наук, доцент Ханецька Т.І. (рецензент); кандидат психологічних наук, доцент Мельничук О.Б.; кандидат педагогічних наук, доцент Вольнова Л.М.; кандидат психологічних наук, доцент Дьоміна А.А.; кандидат філософських наук, доцент Якимчук О.І.; ст. викладач Праченко О.К.; ст. викладач Кушмирук Є.С.

2. СЛУХАЛИ: Висновок рецензентів доктора педагогічних наук, професора **Матвієнко Олени Валеріївни**, кандидата психологічних наук, доцент **Ханецька Тетяни Іванівни** про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації **Штомпель Любові Миколаївни** на тему: “Психологічні особливості адаптації учнів до складання ЗНО”, призначених рішенням засідання вченої ради НПУ імені М. П. Драгоманова від 29 квітня 2021 р. (Витяг з протоколу № 10) для проведення попередньої експертизи дисертації, поданої на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії зі спеціальності 053 Психологія.

ПОРЯДОК ДЕННИЙ:

1. Про рекомендацію до захисту дисертаційної роботи **Штомпель Любові Миколаївни** на тему: «Психологічні особливості адаптації учнів до складання ЗНО», поданої на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії зі спеціальності 053 Психологія. *Науковий керівник* – доктор психологічних наук, професор, завідувачий кафедри **Мозгова Г.П.**

Рецензенти: доктор педагогічних наук, професор **Матвієнко О.В.**, кандидат психологічних наук, доцент **Ханецька Т.І.**

СЛУХАЛИ:

Головуюча, кандидат психологічних наук, доцент Дьоміна А.А. повідомила, що Штомпель Л.М. аспірант кафедри, виконувала дослідження протягом 2018-2021 років на базі середньої загальноосвітньої школи № 25 міста Києва, ТОВ «Ліцей політики, економіки, права та іноземних мов» та ТОВ Центр інтенсивної підготовки до ЗНО «Clever» та подала завершену дисертаційну роботу до обговорення. Тему дисертаційної роботи: «Психологічні особливості адаптації учнів до складання ЗНО», затверджено Вченою Радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 6 від 27 грудня 2019 р.). Тема дисертаційного дослідження визначена у відповідності до плану науково-дослідних робіт кафедри психосоматики та психологічної реабілітації факультету психології НПУ імені М.П. Драгоманова за напрямком «Реабілітаційна психологія».

Головуюча на засіданні повідомила присутніх, що члени кафедри ознайомилися з дисертаційною роботою Штомпель Л.М. та надала слово аспірантці для виступу.

ВИСТУПИЛИ:

Штомпель Л.М. Обґрунтувала актуальність теми, мету та завдання дисертаційної роботи, розкрила наукову новизну, теоретичне і практичне значення виконаного дослідження, виклала основні положення та висновки дисертації.

Актуальність теми. Цивілізаційні виклики та внутрішньополітичні суперечності в сучасному українському суспільстві вимагають проведення ефективних реформ у всіх сферах життя. Однак, для впровадження відповідних змін потрібні не тільки нові знання і технології, а, насамперед, людський капітал – конкурентоспроможні молоді фахівці. Саме тому сьогодні пріоритетною галуззю реформування є українська освіта, яка, за оцінкою уряду, не відповідає вимогам суспільства, потребам економіки та світовим тенденціям. Відтак, останніми роками владою заплановано і здійснено низку нововведень для забезпечення нової якості освіти на всіх рівнях. Однією з таких ключових реформ Міністерства освіти і науки України є «Нова українська школа», що передбачає ухвалення нових Законів, затвердження новітніх стандартів освіти, створення старшої профільної школи, введення в школах посади кар'єрного радника тощо.

При цьому, мало звертається уваги на те, що психіка та нервова система учнів зазнають потужних навантажень у зв'язку з необхідністю засвоєння великих обсягів інформації, а також складним вибором еталонних моделей поведінки і взірців діяльності в умовах реальної відсутності суспільних ідеалів і кризи традиційних інститутів соціалізації. Зрештою, будь-які життєві труднощі в сучасній молоді дуже часто провокують відчуття розгубленості, безпорадності, зневіри, страху, паніки і стресу. Для українських школярів потенційно стресогенною ситуацією є підготовка і сам процес складання зовнішнього незалежного оцінювання. А будь-яке психологічне напруження стає на заваді швидкого правильного вибору, викликає невпевненість, розгубленість і

певний когнітивний дисонанс. У зв'язку з цим, актуальності набуває проблема психологічної адаптації учнів до складання ЗНО, бо саме від рівня адаптивності залежить здатність молоді особистості перейти на вищий рівень індивідуального розвитку, підвищення її самооцінки, впевненості й усвідомлення своєї життєвої позиції.

Проблема адаптації особистості є досить розробленою в межах сучасного гуманітарного знання. У зв'язку з цим, можна виокремити основні парадигми соціально-психологічної адаптації. Зокрема це теоретичні моделі, що сформувалися в межах біхевіоризму (Е. Торндайк, Д. Уотсон, Б. Скінер), символічного інтеракціонізму (Ч. Кулі, Дж. Мід, Л. Філіпс), структурно-функціонального аналізу (Т. Парсонс), психоаналітичної теорії (З. Фройд, Г. Гартман). Також важливо зазначити, що проблема адаптації активно досліджується в межах загальної психології, психофізіології, педагогіки тощо.

При цьому питання психологічних особливостей адаптації учнів до складання ЗНО та засобів її оптимізації потребують додаткового аналізу.

Тому, **мета нашого дослідження** – визначити психологічні особливості учнів, що сприяють їх адаптації до складання ЗНО, розробити психологічну програму з оптимізації адаптивної поведінки учнів у процесі підготовки до тестування.

Об'єкт дослідження – психологічна адаптація особистості.

Предмет дослідження – особливості психологічної адаптації учнів до складання ЗНО.

Для досягнення поставленої мети були визначені наступні **завдання дослідження**:

1. Здійснити теоретичний аналіз вітчизняних та зарубіжних концептуальних підходів у дослідженні адаптивної поведінки особистості.

2. Провести емпіричне дослідження індивідуально-типологічних особливостей адаптації учнів до складання ЗНО.

3. Визначити основні детермінанти психологічної адаптації учнів до складання ЗНО.

4. З'ясувати взаємозв'язок між стресостійкістю і рівнем адаптації школярів та якістю складання ними ЗНО.

5. Розробити та встановити ефективність тренінгової програми з оптимізації адаптивної поведінки учнів у процесі підготовки та складання ЗНО.

Завдання дисертаційної роботи зумовили вибір методів та методик, орієнтованих на комплексний характер дослідження: 1) теоретичні методи передбачали систематизацію наукового матеріалу; теоретичний аналіз літературних джерел на основі принципів історичної реконструкції та системного підходу; теоретичне моделювання; порівняння та узагальнення теоретичного та емпіричного матеріалу; 2) емпіричні методи: анкети, опитувальники, тести, а також було використано такі стандартизовані психодіагностичні методики: «Методика діагностики соціально-психологічної адаптації» К. Роджерса та Р. Даймонда, «Методика визначення стресостійкості» Т. Холмса, Р. Раге, «Шкала реактивної та особистісної тривожності» Ч. Спілбергера, Ю. Ханіна, опитувальник «Індикатор копінг-стратегій» Д. Амірхана в адаптації Н. Сироти, В. Ялтонського та дослідження самооцінки за методикою Т. Дембо, С. Рубінштейна в модифікації А. Прихожан. У роботі використано метод формуючого експерименту з метою перевірки ефективності розробленої нами психокорекційної програми; 3) методи описової та математичної статистики: розрахунок середніх величин, визначення відсоткового співвідношення та стандартних відхилень, Т-

критерій Стьюдента для незалежних груп, кореляційний аналіз на основі коефіцієнту Пірсона, множинний регресійний аналіз та ієрархічний кластерний аналіз.

Дослідницька робота проводилася впродовж 2019-2020 рр.; загалом до участі було залучено 180 школярів як чоловічої (87 хлопців) так і жіночої статі (93 учениці), віком 16-17 років. До вибірки увійшли школярі, які відвідують спеціалізовані навчальні курси для підготовки до складання ЗНО.

Науково-дослідна робота включала чотири етапи:

Перший етап – орієнтовно-пошуковий (2019 р.) передбачав розробку загальної концепції роботи, та побудову теоретичної моделі дослідження, визначення мети, завдань, підбір адекватних методів та психодіагностичних інструментів. На даному етапі проаналізовано та узагальнено теоретичні підходи до визначення та розуміння процесу психологічної адаптації учнів до складання ЗНО, її структури, об'єктивних та суб'єктивних чинників формування, та особливостей функціонування.

На другому – науково-дослідному етапі (2019-2020 рр.) проводилося емпіричне дослідження психологічних особливостей адаптації учнів до складання ЗНО. Первинне психодіагностичне обстеження проходило впродовж вересня та жовтня 2019 року. Емпіричне дослідження передбачало також проведення формуючого експерименту, у межах якого було розроблено та апробовано психокорекційну програму. Тренінгова робота з експериментальною групою здійснювалася у період з листопада 2019 по лютий 2020 року. Контрольне психодіагностичне обстеження школярів було проведено на початку березня 2020 року.

Загальна вибірка досліджуваних складалася з 180 школярів як чоловічої (87 хлопців) так і жіночої статі (93 учениці), віком 16-17 років. До вибірки увійшли школярі, які відвідують спеціалізовані навчальні курси для підготовки до складання ЗНО. Навчання проходить на базі середньої загальноосвітньої школи № 25 міста Києва, ТОВ «Ліцей політики, економіки, права та іноземних мов» та ТОВ Центр інтенсивної підготовки до ЗНО «Clever».

У роботі проведено аналіз результатів емпіричного дослідження індивідуально-психологічних особливостей учнів, що сприяють їх адаптації до складання ЗНО, розроблено та в ході формуючого експерименту апробовано програму оптимізації психологічної адаптації учнів у процесі їх підготовки до складання ЗНО.

За допомогою порівняльного аналізу з використанням t критерію Стьюдента для незалежних груп виявлено статистично значимі відмінності між рівнем стресостійкості, емоційними та поведінковими компонентами соціально-психологічної адаптації у представників жіночої та чоловічої статі.

Досліджуваним жіночої статі властивий вищий рівень стресостійкості як особистісної властивості, дівчата використовують адаптивну поведінкову копінг-стратегію, що полягає у пошуку соціальної підтримки.

Досліджуваним чоловічої статі властивий дещо нижчий показник стресостійкості, що однак, знаходиться у межах норми. Учні при вирішенні стресових ситуацій спираються на раціональну копінг-стратегію – розв'язання проблем.

Статистично значимих відмінностей у прояву ситуативної тривожності для учнів обох статей виявлено не було. Процес підготовки до іспитів та безпосередньо саме тестування є стресогенними подіями як для хлопчиків, так і для дівчаток, що і детермінує їх інтенсивну реактивну тривожність.

За допомогою множинного регресійного аналізу встановлено, що статистично значимими суб'єктивними чинниками процесу психологічної адаптації школярів до складання ЗНО є емоційний компонент – рівень ситуативної тривожності та емоційного

комфорту, рефлексивний – показник самооцінки досліджуваних та поведінковий компонент – копінг-стратегія, спрямована на пошук соціальної підтримки у стресогенних ситуаціях. Модель регресії, визначає психологічні особливості (детермінанти), що впливають на рівень адаптації учнів до ЗНО на 93,2 %.

За допомогою ієрархічного кластерного аналізу – об'єднано учнів у групи за рівнем адаптивності. До першої групи (126 досліджуваних), яка названа «дезадаптивною» увійшли учні з низьким рівнем адаптації, відчуттям емоційного дискомфорту, низькою стресостійкістю, вираженою ситуативною тривожністю, заниженою самооцінкою та переважаючою копінг-стратегією «Пошук соціальної підтримки». Учні другої групи (54 досліджувані) характеризуються такими параметрами: висока адаптація, високий рівень емоційного комфорту та стресостійкості, помірно виражена ситуативна тривожність, адекватна самооцінка та помірно виражена стратегія пошуку соціальної підтримки.

На основі отриманих результатів множинного регресійного та кластерного ієрархічного аналізу, розроблено психокорекційну програму, що спрямована на підвищення адаптаційного потенціалу школярів шляхом розвитку їх психологічних компетенцій.

Формуючий експеримент підтвердив ефективність розробленої психокорекційна програма. Встановлено, що психологічні властивості досліджуваних експериментальної групи демонструють функціональний вектор спрямування. У результаті тренінгових занять у школярів знизилася ситуативна тривожність, пов'язана з підготовкою до іспитів, покращилося самоприйняття, емоційний комфорт та самооцінка, підвищився рівень стресостійкості. Учні стали використовувати більш зрілі копінг стратегії поведінки у кризових ситуаціях, що вказує на підвищення адаптаційного потенціалу особистості підлітків та формування продуктивних психологічних компетенцій саморегуляції. У той час як у досліджуваних контрольної групи якісних змін – не виявлено.

Розроблена психокорекційна програма підтвердила свою ефективність, у ній вдало підібрані вправи та поєднані техніки, які сприяють оптимізації соціально-психологічної адаптації учнів у процесі підготовки до складання ЗНО.

Таким чином, **наукова новизна та теоретичне значення дослідження** полягають у тому, що:

- *Вперше:*

обґрунтовано, що загальною тенденцією наукових досліджень адаптації є перехід від її розгляду як фізіологічного процесу до вивчення соціально-психологічних аспектів адаптаційного процесу. На основі сучасних концептуальних підходів, адаптацію учнів до складання ЗНО визначено як мультикомпонентний процес пристосування психічної організації особистості учня до нових умов і методів визначення рівня навчальних досягнень;

- розроблено психодіагностичну методiku з'ясування рівня адаптивності учнів до складання ЗНО та тренінгову програму з оптимізації адаптаційного потенціалу юної особистості і формування функціональних психологічних компетенцій випускників;
- у ході емпіричного дослідження з'ясовано, що загальний рівень адаптованості школярів до стресогенної ситуації з перевірки знань є досить низьким, а у деяких учнів межує з дезадаптацією.

Поглиблено й уточнено:

- вивчення причинно-наслідкових зв'язків між рівнем адаптації школярів та їхніми індивідуально-психологічними особливостями. Встановлено, що статистично значимими суб'єктивними чинниками процесу психологічної адаптації школярів до складання ЗНО є емоційний компонент (рівень ситуативної тривожності), рефлексивний (показник самооцінки досліджуваних) та поведінковий компонент (копінг-стратегія, спрямована на пошук соціальної підтримки у стресогенних ситуаціях).

Набули подальшого розвитку:

- положення про те, що високий рівень стресостійкості сприяє швидкій адаптації та є запорукою психічного благополуччя і неодмінною умовою соціальної стабільності та успішності випускників у період змін;
- обґрунтування про необхідність проведення психологом додаткової психокорекційної роботи з учнями, які мають низький рівень стресостійкості та залучення їх до участі у спеціалізованих тренінгах.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що викладені у роботі положення, висновки та рекомендації мають прикладне застосування – розраховані на використання при розробці тренінгових програм шкільними психологами для психокорекційної роботи з учнями, які мають низький рівень стресостійкості. Розроблено загальні рекомендації просвітницького характеру для шкільних психологів, вчителів та батьків.

Запропоновано в якості пріоритетного завдання освітньої реформи створення умов підготовки учнів до складання ЗНО шляхом забезпечення відповідного психологічного супроводу. Сучасні психологи, які працюють у школах, мають підготувати та впровадити в навчальний процес спеціальні тренінги і методики подолання впливу стресогенного чинника на емоційний стан школярів-випускників. Саме комплекс педагогічних і психологічних заходів із підготовки учнів до складання ЗНО є важливою передумовою як успішного проходження тестування, так і психічного й фізичного здоров'я юної особистості.

Після доповіді Штомпель Любові Миколаївни були поставлені такі **запитання**:

Якимчук О.І кандидат філософських наук, доцент. *Ви говорили про впровадження тренінгових програм. Чи можете декілька слів сказати про самі програми?*

Відповідь. Дякую за запитання. Спираючись на принципи поведінкового підходу був розроблений тренінг для підготовки учнів до складання ЗНО. Основними завданнями тренінгу є формування психологічних компетенцій школярів-це підвищення стресостійкості, зняття ситуативної тривожності, пов'язаною з перед екзаменаційною підготовкою, формування навичок самоконтролю, розвиток позитивної самооцінки, підвищення адаптаційного потенціалу учнів, покращення навичок менеджменту та планування, корекція деструктивних поведінкових стратегій реагування у стресових ситуаціях, засвоєння способів ефективного розслаблення та концентрації.

Дьоміна А.А. кандидат психологічних наук, доцент. *Чи використовували Ви у дослідженні гендерні особливості?*

Відповідь. Дякую за запитання, так, ми використовували гендерні особливості у нашому дослідженні. Вони відрізняються як у хлопчиків, так і у дівчат. Наприклад, у ході дослідження, було виявлено, що у дівчат були підвищені показники стресостійкості за копінг-стратегіями, тобто у дівчат вона була збільшена, на відміну від хлопчиків. Дівчата більш адаптивні у складних ситуаціях.

Мельничук О.Б., кандидат психологічних наук, доцент. *На чію періодизації психічного розвитку особистості Ви орієнтуєтесь у Вашому дисертаційному дослідженні?*

Відповідь. Дякую за запитання, що стосується періодизації психічного розвитку особистості ми орієнтувались у нашому дослідженні на вікові періодизації психічного розвитку, що зводять підлітковий та юнацький період в єдиний. За віковою періодизацією російського психолога А.О. Реана, підлітковий та юнацький вік - від 11 до 19 років. Американський психолог Г. Крайг визначає підлітковий та юнацький вік від 12 до 20 років. ("Вікова психологія" Сергєєнкова О.П.).

Вольнова Л.М., кандидат педагогічних наук, доцент. *Як Ви розумієте поняття психологічної адаптації учнів до складання ЗНО?*

Відповідь. Дякую за запитання, психологічна адаптація учнів до складання ЗНО – це процес психоемоційного пристосування особистості учня до нових умов і методів визначення рівня навчальних досягнень.

Праченко О.К., старший викладач кафедри. *Які методи статистичної обробки даних використовувались під час експериментального дослідження?*

Відповідь. Дякую за запитання, для аналізу та інтерпретації отриманих результатів нами було використано такі методи статистичної обробки даних як кореляційний аналіз, множинний регресійний аналіз та ієрархічний кластерний аналіз, а також Т-критерій Стьюдента. На нашу думку це більш глибокий та інформативний спосіб представлення результатів, так як дає змогу здійснити не лише описовий огляд отриманих результатів, а і визначити статистично значимі причинно-наслідкові зв'язки між змінними, побудувати типологію досліджуваних за рівнем вираженості психологічної адаптації та встановити наскільки статистично значима різниця між досліджуваними властивостями для різних груп.

Кушмирук Є.С., старший викладач кафедри. *Розкрийте мету та зміст психологічного супроводу підвищення ефективності досліджуваного феномена?*

Відповідь. Дякую за запитання, спираючись на принципи когнітивно-поведінкового підходу, нами розроблено тренінгову програму, що складається з 10 занять.

Стратегічною метою програми є оптимізація психологічної адаптації випускників у процесі підготовки до складання ЗНО.

Основними завданнями тренінгу є формування психологічних компетенцій школярів:

- підвищення рівня стресостійкості,
- зняття ситуативної тривожності, пов'язаної з передекзаменаційною підготовкою,
- формування навичок самоконтролю,
- розвиток адекватної позитивної самооцінки,
- підвищення адаптаційного потенціалу учнів,
- покращення навичок тайм менеджменту та планування
- корекція деструктивних поведінкових стратегій реагування у стресових ситуаціях,
- засвоєння способів ефективного розслаблення та концентрації.

В обговоренні дисертаційної роботи Штомпель Л.М. взяли участь:

Матвієнко О.В. рецензент, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і методики початкового навчання, яка у своєму виступі зазначила,

що дисертація Штомпель Любов Миколаївни являє собою цілісне дослідження, в якому теоретично обґрунтоване та експериментально вивчена проблема дослідження психологічних особливостей адаптації учнів до складання ЗНО. Варто зазначити, що проблема психологічної адаптації особистості була сферою інтересів зарубіжних і вітчизняних науковців. Однак у наявних наукових джерелах поза увагою вчених залишається вивчення саме психологічних особливостей адаптації старшокласників до зовнішнього незалежного оцінювання. ЗНО для випускників шкіл є інтенсивним стресогенним фактором, з яким більшість школярів не можуть впоратися самостійно. Зазначена проблема є актуальною для педагогічної та вікової психології, оскільки недостатньо досліджена в сучасній психологічній науці.

Водночас рецензент висунула побажання щодо покращення дисертаційної роботи аспірантки Штомпель Л.М., що сприятиме загальному покращенню її якості:

1. Доцільно розширити якісну інтерпретацію кількісних даних, які було одержано на етапі констатувального експерименту й подано в другому розділі дисертації. Натомість більшої чіткості варто надати критеріям, показникам і рівням досліджуваного процесу.

2. Думаємо, що унаочненню програми, яка застосовувалася на етапі формувального експерименту, сприятиме її подання у вигляді моделі.

Загальний висновок рецензента, доктор педагогічних наук, професора Матвієнко О.В.: вважаємо, що дисертаційне дослідження Штомпель Любові Миколаївни «Психологічні особливості адаптації учнів до складання ЗНО», яке заслуговує загальної позитивної оцінки та є важливим для психологічної теорії та педагогічної практики, яке можна рекомендувати до захисту в разовій спеціалізованій вченій раді.

Ханецька Т.І., рецензент, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психосоматики та психологічної реабілітації, у своєму виступі відзначила, що актуальність теми визначається тією обставиною, що потреба у нових більш ефективних формах і методах підвищення психологічної адаптивності учнів до складання ЗНО є недостатньо дослідженою в сучасній науці. Складання зовнішнього незалежного оцінювання є стресогенним фактором, з яким складно впоратись самостійно більшості школярів. Впровадження результатів дисертаційного дослідження дозволять покращити навички психологічної адаптації старшокласників до стрес-факторів дорослого життя.

Дисертантом було враховано більшість основних рекомендацій, наданих рецензентами та науковим керівником у процесі попередніх обговорень роботи. Рецензент зазначив, що в роботі наявні певні моменти, котрі потребують більш чіткого пояснення, а саме:

1. У вступі пропонуємо зменшити кількість науковців, які розглядали психологічні аспекти адаптаційного процесу та конкретизувати ці аспекти. Рекомендуємо представити гіпотезу дослідження, яка відсутня. У пункті «Експериментальна база дослідження» не потрібно вказувати етапи науково-дослідної роботи (ця інформація подається у 2 розділі). Також виникає питання щодо наукової новизни дослідження. Зокрема, Ви наголошуєте, що Вами встановлені компоненти процесу психологічної адаптації школярів до складання ЗНО, а рефлексивний компонент характеризується через показники самооцінки та інтелекту досліджуваних, проте у тексті дисертації дослідження інтелекту не представлено.

2. У першому розділі на стор. 21 Ви вказуєте, що більшість науковців виокремлюють компоненти процесу адаптації і ставите посилання на власну статтю.

Необхідно вказати посилання на науковців, які визначили ці компоненти. На стор. 29 Ви подаєте визначення поняття психологічної адаптації учнів до складання ЗНО – це «процес пристосування психічної, фізичної і функціональної організації особистості учня до нових умов і методів визначення рівня навчальних досягнень» і не вказуєте чие це визначення. На стор. 30-34 Ви наголошуєте на різних підходах науковців щодо вікової категорії учнів 16-17 років. На наш погляд, необхідно вказати та обґрунтувати на чію періодизації психічного розвитку особистості Ви орієнтуєтесь у Вашому дисертаційному дослідженні. У параграфі 1.3. детальніше описані особливості шкільної дезадаптації, а особливості адаптації учнів до складання ЗНО, на нашу думку, представлені недостатньо. У висновках представлено стадії підготовки і проходження учнями ЗНО та етапи психологічної адаптації, а у тексті розділу їх немає.

3. Вимагає більш детального перегляду і другий розділ, зокрема: рекомендуємо теоретичний матеріал про психологічні особливості юнацького віку з параграфу 2.2. перенести у параграф 1.2. Рис. 2.2 «Структура категорії «індивідуальність» у концепції Б.Г.Ананьєва», на нашу думку, є недоцільним. Рекомендуємо представити у тексті розділу результати емпіричного дослідження за кожною методикою у вигляді таблиць, діаграм тощо та інтерпретувати результати (у таблиці 2.1. представлені середні показники за всіма методиками у хлопчиків та дівчат). На стор. 107 рис. 2.5. дендрограма змістовно не наповнена і не зрозуміла.

4. Щодо третього розділу – у параграфі 3.1. недостатньо представлені методологічні засади формувального експерименту. Рекомендуємо змінити назву програми формувального експерименту (корекційно-розвивальна програма). У параграфі 3.3. доцільно було б також представити результати дослідження за всіма методиками у експериментальній та контрольній групі до та після формувального експерименту (представлені лише результати після формувального експерименту).

Загальний висновок рецензента, кандидата психологічних наук, доцента Ханецької Т.І. : дисертаційне дослідження Штомпель Любов Миколаївни «Психологічні особливості адаптації учнів до складання ЗНО» є цілісною, завершеною, самостійною працею, що заслуговує загальної позитивної оцінки та є важливим для психологічної теорії та педагогічної практики та можна рекомендувати до захисту в разовій спеціалізованій вченій раді.

Мозгова Г.П. науковий керівник, доктор психологічних наук, професор охарактеризувала особистість Штомпель Любові Миколаївни, підкресливши її відповідальність, цілеспрямованість, спроможність самостійно та творчо розв'язувати складні наукові проблеми, й дала загальну позитивну характеристику підготовленої аспіранткою дисертаційної роботи. У своєму виступі вона зазначила, що в цілому дисертація Штомпель Любові Миколаївни на тему: «Психологічні особливості адаптації учнів до складання ЗНО» є самостійною, завершеною науковою працею. Аспіранткою опрацьовано значну кількість наукових публікацій з обраної теми, використано загальнонаукові та специфічні методи й інструменти дослідження, отримано досить високі результати наукового пошуку. Основні положення та висновки дисертаційної роботи мають вагоме теоретичне і практичне значення, що підтверджується довідками про впровадження результатів наукових досліджень. Науковий керівник зазначила, що викладені у роботі положення, висновки та рекомендації мають прикладне застосування – розраховані на використання при розробці тренінгових програм шкільними психологами для психокорекційної роботи з

учнями, які мають низький рівень стресостійкості. Розроблено загальні рекомендації просвітницького характеру для шкільних психологів, вчителів та батьків.

Саме тому, в якості пріоритетного завдання освітньої реформи може бути запропоновано створення умов підготовки учнів до складання ЗНО шляхом забезпечення відповідного психологічного супроводу.

Підкресливши необхідність врахування зауважень та пропозицій, що були висловлені при обговоренні дисертаційної роботи, науковий керівник запропонувала рекомендувати до захисту дисертацію Штомпель Любов Миколаївни на тему: «Психологічні особливості адаптації учнів до складання ЗНО», поданої на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії зі спеціальності 053 Психологія.

Члени розширеного засідання кафедри психосоматики та психологічної реабілітації Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова в результаті обговорення дійшли висновку, що дисертаційне дослідження Штомпель Любові Миколаївни є завершеним науковим дослідженням, яке за об'ємом, актуальністю, науковою новизною і практичною значущістю відповідає вимогам МОН України до дисертацій поданих на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії зі спеціальності 053 Психологія.

Головуюча на засіданні, підвела підсумки обговорення дисертаційної роботи, відзначивши її належний теоретико-методологічний рівень та практичну значущість роботи. На її думку, робота є логічною, в ній послідовно викладено матеріал, опрацьовано велику кількість літератури. Головуюча на засіданні кафедри зазначила, що сучасні психологи, які працюють у школах, мають підготувати та впровадити в навчальний процес спеціальні тренінги і методики подолання впливу стресогенного чинника на емоційний стан школярів-випускників. Саме комплекс педагогічних і психологічних заходів із підготовки учнів до складання ЗНО є важливою передумовою як успішного проходження тестування, так і психічного й фізичного здоров'я юної особистості.

Головуюча зауважила, що принципових зауважень подана на розгляд дисертаційна робота не має і вказала на відповідність дисертаційного дослідження Штомпель Любові Миколаївни встановленим вимогам до написання кандидатських дисертацій, щодо структури, змісту, оформлення, апробації одержаних результатів і наявності публікацій у фахових й інших наукових виданнях. Професор Мозгова Г.П. запропонувала рекомендувати дисертаційну роботу Штомпель Любові Миколаївни до розгляду на спеціалізованій Вченій раді НПУ імені М.П. Драгоманова за спеціальністю 053 Психологія.

Штомпель Л.М. висловила подяку рецензентам та виступаючим за уважне, критичне й принципове ставлення до дисертаційного дослідження, за позитивну оцінку її наукової праці, а також запевнила, що пропозиції колег будуть ретельно проаналізовані та враховані у подальшій роботі.

ПОСТАНОВИЛИ

На підставі розгляду та обговорення на розширеному засіданні кафедри психосоматики та психологічної реабілітації факультету психології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова теми дисертаційної роботи Штомпель Любові Миколаївни «Психологічні особливості адаптації учнів до складання ЗНО», затвердженої Вченою Радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 6 від 27 грудня 2019 р, поданої на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії зі спеціальності 053 Психологія, затвердити такий

ВИСНОВОК:

Дисертаційне дослідження Штомпель Л.М. є актуальним, структурно цілісним та завершеним.

Таким чином, **наукова новизна та теоретичне значення дослідження** полягають у тому, що:

Вперше:

-обґрунтовано, що загальною тенденцією наукових досліджень адаптації є перехід від її розгляду як фізіологічного процесу до вивчення соціально-психологічних аспектів адаптаційного процесу. На основі сучасних концептуальних підходів, адаптацію учнів до складання ЗНО визначено як мультикомпонентний процес пристосування психічної організації особистості учня до нових умов і методів визначення рівня навчальних досягнень;

-розроблено психодіагностичну методичку з'ясування рівня адаптивності учнів до складання ЗНО та тренінгову програму з оптимізації адаптаційного потенціалу юної особистості і формування функціональних психологічних компетенцій випускників;

-у ході емпіричного дослідження з'ясовано, що загальний рівень адаптованості школярів до стресогенної ситуації з перевірки знань є досить низьким, а у деяких учнів межує з дезадаптацією.

Поглиблено й уточнено:

-вивчення причинно-наслідкових зв'язків між рівнем адаптації школярів та їхніми індивідуально-психологічними особливостями. Встановлено, що статистично значимими суб'єктивними чинниками процесу психологічної адаптації школярів до складання ЗНО є емоційний компонент (рівень ситуативної тривожності), рефлексивний (показник самооцінки досліджуваних) та поведінковий компонент (копінг-стратегія, спрямована на пошук соціальної підтримки у стресогенних ситуаціях).

Набули подальшого розвитку:

-положення про те, що високий рівень стресостійкості сприяє швидкій адаптації та є запорукою психічного благополуччя і неодмінною умовою соціальної стабільності та успішності випускників у період змін;

-обґрунтування про необхідність проведення психологом додаткової психокорекційної роботи з учнями, які мають низький рівень стресостійкості та залучення їх до участі у спеціалізованих тренінгах.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що викладені у роботі положення, висновки та рекомендації мають прикладне застосування – розраховані на використання при розробці тренінгових програм шкільними психологами для психокорекційної роботи з учнями, які мають низький рівень стресостійкості. Розроблено загальні рекомендації просвітницького характеру для шкільних психологів, вчителів та батьків.

Запропоновано в якості пріоритетного завдання освітньої реформи створення умов підготовки учнів до складання ЗНО шляхом забезпечення відповідного психологічного супроводу. Сучасні психологи, які працюють у школах, мають підготувати та впровадити в навчальний процес спеціальні тренінги і методички подолання впливу стресогенного чинника на емоційний стан школярів-випускників. Саме комплекс педагогічних і психологічних заходів із підготовки учнів до складання ЗНО є важливою передумовою як успішного проходження тестування, так і психічного й фізичного здоров'я юної особистості.

Апробація та впровадження результатів.

Результати дослідження **впроваджено** у практику роботи Київського національного університету імені Тараса Шевченка (довідка № від); Дитячого тренінгового центру «Teens Academy», що функціонує на базі громадської організації «Асоціація психологів України та у тренінгові програми психологічної підготовки учнів 11-х класів ЗОШ I-III ступенів №25 м. Києва(довідка № від); ТОВ «Ліцей політики, економіки, права та іноземних мов» (довідка № від); ТОВ «Центр інтенсивної підготовки до ЗНО «Clever»» (довідка № від).

Ступінь обґрунтованості і достовірності наукових положень і рекомендацій.

Розрахунок середніх величин, визначення відсоткового співвідношення, стандартних відхилень, Т-критерій Стьюдента для незалежних груп, кореляційний аналіз на основі коефіцієнту Пірсона, множинний регресійний аналіз та кластерний аналіз.

Для математично-статистичної обробки використовувався програмний пакет даних SPSS 17 та Excel для Windows.

Особистий внесок здобувача.

Дисертаційна робота є самостійною науковою працею. Авторка самостійно здійснила аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури, визначила методичні та теоретичні принципи проведення емпіричного дослідження. Дисертанткою самостійно проведено діагностику, обробку аналіз та інтерпретацію отриманих результатів, а також сформульовано висновки та розроблено практичні рекомендації щодо психологічної корекції дезадаптивної поведінки учнів у процесі підготовки до складання ЗНО. Результати дослідження авторка висвітлила у розділах дисертаційної роботи та одноосібних публікаціях.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ Статті у вітчизняних наукових фахових виданнях, затверджених МОН України

1. Штомпель Л.М. Психологічні особливості адаптації/деадаптації учнів у підготовці до складання ЗНО в умовах карантину // Психологічний часопис Інституту психології імені Г.С. Костюка Національної Академії педагогічних наук України. Том 6. Випуск 9. – 2020. С. 101 – 108. DOI (Issue): <https://doi.org/10.31108/1.2020.6.9.10>
2. Штомпель Л.М. Статеві та вікові особливості стресостійкості учнів // Європейський журнал освіти та прикладної психології, Premier Publishing s.r.o. Vienna. №4, 2020. – Pp. 20-26. DOI: <https://doi.org/10.29013/EJEAP-20-4-20-26> (публікація в Австрії)
3. Штомпель Л.М. Об'єктивні і суб'єктивні чинники психологічної адаптації учнів до складання ЗНО. Проблеми сучасної психології: Науковий журнал. Zaporizhzhia: Publishing House "Helvetica". 2020. No 2 (18), . DOI: <https://doi.org/10.26661/2310-4368/2020-2->
4. Штомпель Л.М. Індивідуально-типологічні особливості психологічної адаптації учнів до складання Зовнішнього незалежного оцінювання. Науковий вісник Мукачівського державного університету Серія «Педагогіка та психологія». 2020. Випуск 2 (12), DOI: [https://doi.org/10.31339/2413-3329-2020-2\(12\)-](https://doi.org/10.31339/2413-3329-2020-2(12)-)

Статті у інших наукових виданнях та матеріали наукових конференцій:

5. Штомпель Л.М. Особливості психологічної адаптації учнівської молоді до складання ЗНО // Проектування розвитку та психолого-педагогічного супроводу

обдарованої особистості: матеріали XII Всеукраїнської науково-практичної онлайн конференції, (Київ, 20–21 трав. 2020 р.). – Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2020. – 382 с. – С. 371 – 374.

6. Штомпель Л.М. Психологічні особливості учнів у контексті проблеми складання зовнішнього незалежного оцінювання // Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження, 23 квітня 2020 р.: Матеріали XXII Міжнародної конференції молодих науковців / За ред. І. В. Данилюка, С. Ю. Пащенко. Київ: Видавництво Ліра-К, 2020. 272 с. С. 269 – 271.
7. Штомпель Л.М. Чинники і наслідки дезадаптації учнів під час підготовки до складання ЗНО // Психодіагностика в Україні: Сучасність та майбутнє: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, (Київ, 9–10 жовтня. 2020 р.). С. 41-44.

УХВАЛИЛИ:

1. Зміст дисертаційної роботи Штомпель Л.М. схвалити.

2. Дисертаційне дослідження Штомпель Любові Миколаївни зі спеціальності 053 Психологія «Психологічні особливості адаптації учнів до складання ЗНО», є завершеною науковою працею, що відповідає вимогам п. 9-18 “ Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 167” і може бути подана до розгляду у спеціалізованій вченій раді Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

ГОЛОСУВАЛИ:

за – 11 осіб,

проти – немає,

утримались – немає.

Головуюча

Доцент кафедри психосоматики

та психологічної реабілітації

кандидат психологічних наук

Дьоміна А.А.

Секретар

Ст.викладач кафедри

Кушмирук Є.С.